

Stosunki radziecko-chińskie w wypowiedziach Gorbaczowa (1985–1989)

Gorbaczow od chwili przejęcia władzy, obok programu reformy gospodarczej, forsował politykę kompromisu i porozumienia ze Stanami Zjednoczonymi – chociaż nadal tradycyjnie oskarżał je o dążenie do konfrontacji, a w polityce na Dalekim Wschodzie o remilitaryzację Japonii i tworzenie osi Waszyngton–Seul–Tokio¹, co nie przeszkadzało mu zauważać, że Stany stopniowo tracą ekonomiczną i polityczną dominację i „następuje erozja ich pozycji w stosunku do nowych «centrów siły», przede wszystkim do regionu zachodnioeuropejskiego i Japonii”². Pojawił się również nowy akcent Gorbaczow oskarżył Waszyngton, że wyścig zbrojeń służy nie tylko osiągnięciu dodatkowych zysków i przygotowaniu do wojny lecz także gospodarczemu wyczerpaniu ZSRR i „zerwaniu – ostro forsowanej przez Gorbaczowa reformy – kursu na podwyższenie stopy życiowej”³. Gorbaczow doskonale zdawał sobie sprawę jak wrażliwa jest zachodnia opinia publiczna na kwestie reform i demokratyzacji ZSRR, nie wahał się więc użyć tego argumentu, zarzucającego Reaganowi, że próbuje powstrzymać „pierestrojkę” i „głasność”, próbuje cofnąć ZSRR na pozycje zimnowojenne. Dobrze wyczuł też Reagana, tak jak i on zdając sobie sprawę, że sowiecka gospodarka nie wytrzyma dalszego wyścigu zbrojeń.

Podobnie na „chińskim froncie” Gorbaczow wielokrotnie publicznie wyrażał pragnienie normalizacji stosunków z Pekinem, wyrażając to już w pierwszym przemówieniu

¹ Np. 5 września 1985 r. zaatakował militarystyczne kręgi imperializmu za prowadzenie agresywnej polityki zmierzającej do wojskowo-politycznej konfrontacji z krajami socjalistycznymi i niezaangażowanymi, za remilitaryzowanie Japonii i tworzenie agresywnego bloku Waszyngton–Tokio–Seul–Uczastnikom międzynarodowej konferencji »40 lat победы nad japonskim militaryzmem i zadaczij dwiżenija za mir w stranach Azii i Tichogo Okieana«, 5 sentjabrja 1985 g., M. S. Gorbaczew, Izbrannyje rieczij i statij, t. 2, Moskwa 1987, s. 373–374.

² „Žiwije tworczestwo naroda. Dokład na Wsiesojuznoj nauczno-praktičeskoj konferencii »Sowierszenstwowanie razwitogo socializma i ideologičeskaja rabota partii w swietie reszenij ijunskogo (1983 g.) plenuma CK KPSS«”, 10 dekabrja 1984 g., ibidem, s. 100.

³ Riecz na torżestwiennom sobranii, poswjaszczennom wruczeniju Władiwostoku Ordena Lenina, 28 ijulja 1986 g., ibidem, t. 4, Moskwa 1987, s. 21.

wyłoszonym po objęciu funkcji sekretarza generalnego, a potem jeszcze wielokrotnie⁴. Gorbaczow wskazywał później na zbieżność stanowisk obu rządów w sprawie militaryzacji kosmosu i niestosowania broni jądrowej jako pierwszy⁵, zwracając się z gorącym apelem: „myślę, że czas pokazał obu stronom [tj. ZSRR i ChRL], iż przez rozdzielenie a tym bardziej nieprzyjaźń, podejrzliwości, nie wygrywa żadna z nich, a dobrosąsiedzka współpraca jest całkowicie możliwa i pożądana. My ze swojej strony zamierzamy aktywnie przyczynić się do tego aby negatywny okres w stosunkach sowiecko-chińskich, który zrodził niemało nienaturalnych naleciałości, został całkowicie przezwyciężony. Jestem przekonany, że w końcu tak się stanie”⁶.

Chociaż w lipcu 1985 r. podpisano porozumienie o wymianie towarowej i płatnościach na lata 1986–1990 (w sumie wartość wymiany za ten okres wynieść miała 12 mld rubli) oraz o współpracy w budowie i modernizacji 23 zakładów w Chinach⁷, to problemy polityczne nadal pozostały, toteż w październiku 1985 r. w słowach Gorbaczowa nie było już tyle optymizmu – „Sytuacja jest skomplikowana i [pełna] sprzeczności, ale będziemy wytrwale prowadzić sprawę ku temu ażeby znormalizować stosunki z ChRL”⁸. Kilka miesięcy później, na XXVII Zjeździe KPZR (25 lutego 1986 r.), znów dostrzegł pomyślnie perspektywy: „Można z zadowoleniem mówić o pewnej poprawie stosunków... z wielkim sąsiadem – socjalistycznymi Chinami. Różnice w podejściu, w szczególności w podejściu do wielu problemów międzynarodowych utrzymują się. Ale odnotowujemy także coś innego, a mianowicie to, że w wielu wypadkach istnieje możliwość wspólnej pracy, współdziałania na równych prawach i pryncypialnych zasadach bez uszczerbku

⁴ „Pragnęlibyśmy poważnej poprawy stosunków z ChRL i uważamy, że przy istnieniu wzajemności jest to możliwe” – Riecz na wnioseczerednom plenumie CK KPSS, 11 marca 1985 g., *ibidem*, t. 2, s. 131. To samo powtórzył w czasie rozmowy z obecnym w Moskwie z okazji pogrzebu Czemienuki Li Pengiem (14 marca) i w odpowiedzi usłyszał, że Chiny również tego pragną i mają nadzieję na dalszy rozwój stosunków w licznych dziedzinach – „Prawda” nr 74 (24331) z 15 marca 1985, s. 1. „Związek Sowiecki będzie celowo i wytrwale umacniać wzajemne powiązania i rozwijać współpracę z innymi krajami socjalistycznymi, w tym z ChRL. Nasze stanowisko w tej sprawie jest znane i pozostaje w mocy” – O sojywie oczerednogo XXVII zjezda KPSS i zadaczach, swjazannyh s jego podgotowkoj i prowadieniem, Dokład na plenumie CK KPSS, 23 aprilja 1985 g., M. S. Gorbaczew, *op.cit.*, t. 2, s. 170.

⁵ Mówiąc o dużym znaczeniu jakie przywiązuje rząd sowiecki do regionu azjatyckiego i pacyficznego, Gorbaczow wyraził zadowolenie ze stanowiska CHRL, występującego przeciwko militaryzacji kosmosu i z jego oświadczeniu o niezastosowaniu jako pierwsza broni jądrowej – Ob itogach sowietskko-amerykanskoi wstrieczy na wyszem urownie w Żenewie i międzynarodowej obstanowkie. Dokład na czetwiertoj sessii Wierchnownogo Sowietu SSSR odinnadcatogo sozywa, 27 nojabrja 1985 g., M. S. Gorbaczew, t. 3, Moskwa 1987, s. 107.

⁶ Aktywno dziejstwowat, nie terjat wremieni. Wystuplenie na wstrieccie s kollektiwom Dniepropietrowskogo metallurgiczeskogo zawoda, 26 ijunia 1985 g., *ibidem*, t. 2, s. 299.

⁷ Wniesznjaja politika Sowietkogo Sojuza i międzynarodnyje otnoszenija. 1985 god. Sbornik Dokumentow, Moskwa 1986, s. 132.

⁸ Iz biesiedy w CK KPSS s pierwymi sekretarjami niekatorych oblastnyh komitetow partij, 16 oktjabrja 1985 g., M. S. Gorbaczew, *op.cit.*, t. 3, s. 25. Była to odpowiedź Gorbaczowa na pytanie zadane przez A. M. Bieljakowa (pierwszego sekretarza buriackiego obkomu KPZR) jak będą się rozwijać stosunki ZSRR z Chinami.

dla krajów trzecich. Nie ma potrzeby wyjaśniać jakie to ma znaczenie... Myśląc o przyszłości, można powiedzieć, że rezerwy współpracy ZSRR i Chin są ogromne. Są one wielkie dlatego, że taka współpraca jest zgodna z interesami obu krajów⁹.

W latach 1985–1986 odbyły się cztery kolejne rundy konsultacji politycznych na szczeblu wiceministrów, na których wymieniano poglądy w sprawach normalizacji stosunków dwustronnych oraz „omawiano szereg problemów międzynarodowych”. W czasie dziewiątej, pekińskiej rundy rozmów (w październiku 1986 r.) postanowiono wznowić rozmowy graniczne na szczeblu wiceministrów spraw zagranicznych¹⁰. Miało jednakże minąć jeszcze ponad 4 i pół roku zanim udało się osiągnąć porozumienie w sprawie wschodniego, amursko-ussuryjskiego odcinka granicy.

Szybciej rozwijały się stosunki gospodarcze i handlowe. W 1986 r. otwarto handel przygraniczny między Sinkiang-Ujgurskim OA a środkowoazjatyckimi republikami ZSRR, Kazachstanem i RFSRR¹¹. W marcu 1986 r. odbyło się w Pekinie pierwsze posiedzenie sowiecko-chińskiej komisji d/s współpracy gospodarczej, handlowej i naukowo-technicznej, przy czym szef sowieckiej części komisji I. W. Archipow został 18 marca 1986 r. przyjęty przez premiera Rady Państwowej ChRL Zhao Ziyanga, który był bardzo zainteresowany polityką przyspieszenia rozwoju ZSRR i zaproponował wymianę informacji w dziedzinie zarządzania gospodarką. Obie strony wyraziły zadowolenie z rozwoju dotychczasowych stosunków gospodarczych, handlowych i naukowo-technicznych, zauważając ogromne możliwości rozwoju współpracy¹². Z kolei we wrześniu 1986 r. podpisano porozumienie o współpracy działalności planowej pomiędzy Gosplanem ZSRR i Gosplanem ChRL i wreszcie 23 października 1986 r. podpisano w Moskwie porozumienie o utworzeniu sowiecko-chińskiej komisji dla opracowania schematu kompleksowego wykorzystania zasobów wodnych granicznych odcinków Arguni i Amuru¹³.

Gorbaczow opowiadał się również za normalizacją stosunków z Tokio, ale poza atomowym rozbrojeniem niewiele miał do zaoferowania¹⁴.

W lecie 1986 r. Gorbaczow wybrał się w podróż na Daleki Wschód, oficjalnie aby wręczyć Władywostokowi Order Lenina, i właśnie przy tej okazji wygłosił jedno z swych najważniejszych przemówień programowych, z bardzo silnymi akcentami patrio-

⁹ Referat polityczny KC KPZR wygłoszony na XXVII Zjeździe KPZR przez sekretarza generalnego KC KPZR towarzysza M. Gorbaczowa, 25 luty 1986 r., M. Gorbaczow, *Artykuły i przemówienia*, Warszawa 1986, s. 428; M. S. Gorbaczew, *Izbrannyje...*, t. 3, s. 254.

¹⁰ B. N. Sławinskij, *Wnieszajna politika SSSR na Dalnim Wostokie, 1945–1986 gg.*, Moskwa 1988, s. 253.

¹¹ *Ibidem*, s. 244.

¹² *Ibidem*, s. 245–246.

¹³ *Ibidem*, s. 248–249.

¹⁴ Wypowiadając się za poprawą stosunków z Japonią, Gorbaczow uznał taką możliwość za realną, powołując się na zbieżność interesów w sprawie usunięcia zagrożenia nuklearnego – Ob itogach sowietko-amerykańskiej wstreczy na wyższym urownie w Żenewie i międzynarodowej obstanowkie. Dokład na czwartej sessii Wierchnonogo Sowietu SSSR odinnadcatogo sozywa, 27 nojabrja 1985 g., M. S. Gorbaczew, *Izbrannyje...*, t. 3, s. 107.

tycznymi, podkreślającymi rosyjskość północnego Nadamurza i Kraju Ussuryjskiego. „Daleki Wschód – mówił Gorbaczow – zawsze wiąże się w naszej świadomości z nieobjętymi przestworzami Kraju Rad – od Bałtyku i Morza Czarnego do Oceanu Spokojnego, z męstwem, pracowitością i wytrwałością ludzi, zamieszkujących i broniących tej ziemi, z nowością i skalą dzisiejszych prac... W pamięci narodu na zawsze pozostanie czyn naszych rodaków – pierwszych odkrywców, torujących drogę do Oceanu Spokojnego. Nigdy nie zapomni się szturmowych nocy Spasska i dni wołoczajewskich, energicznego zagospodarowania kraju w latach pierwszych pięćdziesiątek, bojowego trudu pograniczników na tych świętych dla nas rubieżach. Wiecznie żyć będą w narodowej pamięci męstwo i odwaga dalekowschodnich dywizji i marynarzy Oceanu Spokojnego, walczących pod Moskwą i Stalingradem, w ostatnich bitwach drugiej wojny światowej na wschodzie. Historia nie jest bezimienna. Daleki Wschód – to mężne postacie Dieżniewa, Chabarowa, Newelskiego. Daleki Wschód to sławne nazwiska Łazo i Postyszewa, Suchanowa i braci Sybirczewów, Banewura i Czasowitina, Blüchera i Uborewicz... Kraj Dalekowschodni... zawsze był i pozostanie krajem bliskim sercu człowieka sowieckiego”¹⁵.

Następnie Gorbaczow przeszedł do spraw gospodarczych zaznaczając, że „Krajowi Dalekowschodniemu, jak i Syberii wyznacza się szczególne miejsce w planach określonych przez XXVII Zjazd KPZR¹⁶. Daleki Wschód tradycyjnie nazywają forpocztą kraju nad Oceanem Spokojnym. Jest to niewątpliwie prawdziwe. Ale dzisiaj takiego poglądu nie można już uznać za wystarczający. Przymorze, Daleki Wschód należy przekształcić w wysoko rozwinięty kompleks narodowo-gospodarczy”, wykorzystując istniejący tu potencjał surowcowy, produkcyjny, kadrowy i naukowy. Ostro krytykując zbyt wolne tempo rozwoju DW w stosunku do reszty kraju¹⁷, zalecił rozwój przemysłu połowowego, wydobywczego (wraz z zakładami towarzyszącymi, tak aby proces produkcyjny od wydobycia po gotowy produkt dokonywał się na DW), energetycznego – w celu osiągnięcia samowystarczalności DW, maszynowego, drzewnego, zagospodarowania strefy kolei bajkalsko-amurskiej, ożywienie eksportu i kontaktów handlowych oraz turystycznych z zagranicą, rozbudowę sieci transportu (drogi, koleje, porty). Szczególny nacisk położył na rozwój kontaktów i współpracy produkcyjnej z zagranicą, ożywienie handlu przygranicznego i przybrzeżnego, widząc również w DW przyszłe centrum turystyki

¹⁵ Riecz na torżestwiennom sobranii, poswjaszczennom wruczeniju Władiwostoku Ordena Lenina, 28 ijułja 1986 g., *ibidem*, t. 4, Moskwa 1987, s. 9–10.

¹⁶ *Ibidem*, s. 10.

¹⁷ *Ibidem*, s. 13–14. Gorbaczow mówił o istnieniu na DW potencjału naukowo-produkcyjnego, wielkich przedsiębiorstw wszystkich gałęzi produkcji, kopalń, elektrowni, nowych linii kolejowych, przepraw promowych i portów, zmeliorowanych setkach tysięcy hektarów, istnieniu dalekowschodniego centrum naukowego Akademii Nauk ZSRR z siecią instytutów, wykwalifikowanej kadry robotników i specjalistów. Podkreślając, że produkcja przemysłowa Dalekiego Wschodu zwiększyła się trzykrotnie w ciągu 20 lat i że dostarcza on 40% połowu ryb całego kraju oraz, że gospodarka kraju wyszła nad Ocean Spokojny, przeszedł do jej ujemnych stron i krytyki – gospodarka DW zaczęła się rozwijać wolniej niż gospodarka kraju jako całości, władze gospodarcze wykazywały „niezrozumienie roli i znaczenia gospodarki DW” – *ibidem*, s. 13–14.

krajowej i zagranicznej¹⁸. Gorbaczow wyraźnie „otwierał” syberyjski i dalekowschodni świat gospodarczy na kontakty z Japonią oraz innymi krajami azjatyckimi i Stanami, włączając polityczne „zielone światło” dla współpracy w zagospodarowaniu ogromnych zasobów zauralskiej Rosji.

Dwukrotnie zwracając uwagę na geograficzną „azjatyckość” ZSRR, Gorbaczow podkreślał, że sytuacja na Dalekim Wschodzie, w Azji i na Pacyfiku dotyka narodowych i państwowych interesów ZSRR¹⁹.

Ponieważ kluczowe znaczenie dla azjatyckiej polityki ZSRR miały Chiny, Gorbaczow poświęcił im wiele uwagi. Wstępem i zachętą miały być deklaracje dobrej woli w kwestii Mongolii i Afganistanu. Gorbaczow zapowiedział bowiem ewakuację znacznej części wojsk sowieckich z Mongolii²⁰ oraz ogłosił wycofanie do końca 1986 r. 6 pułków sowieckich z Afganistanu²¹.

Zauważając, że „historia obarczyła narody sowiecki i chiński nadzwyczaj odpowiedzialną misją. [bowiem] Od dwóch największych państw socjalistycznych zależy wiele w międzynarodowym rozwoju [stosunków] Gorbaczow powiedział: w ostatnich latach nastąpiła widoczna poprawa w naszych stosunkach. Pragnę potwierdzić: Związek Sowiecki jest gotów w każdym czasie i na każdym szczeblu w najpoważniejszy sposób przedyskutować z Chinami kwestie uzupełniających środków dla stworzenia warunków dobrosąsiedztwa. Mamy nadzieję, że w niedalekiej przyszłości rozdzielająca (a chciałoby się powiedzieć – łącząca) nas granica stanie się strefą pokoju i przyjaźni. Ludzie sowieccy ze zrozumieniem i szacunkiem postrzegają wysunięty przez KPCh cel – zmodernizowanie kraju... mamy z Chinami, o ile można sądzić, podobne priorytety – przyspieszenie rozwoju socjalno-społecznego. I dlaczegooby nie popierać się nawzajem, nie współpracować w realizacji swoich planów tam gdzie to oczywiście pójdzie na wspólny pożytek? Im lepsze będą stosunki, tym bardziej możemy wymieniać się nawzajem doświadczeniem. Z zadowoleniem zauważamy, że zaznaczyła się pozytywna zmiana w kontaktach gospodarczych. Jesteśmy przekonani, że historycznie ukształtowane wzajemne uzupełnianie sowieckiej i chińskiej gospodarki daje wielkie możliwości rozszerzenia tych kon-

¹⁸ Ibidem, s. 15–18.

¹⁹ „Na wschód od Uralu, w Azji - na Syberii, na Dalekim Wschodzie leży większa część terytorium naszego kraju... sytuacja na Dalekim Wschodzie, w ogóle w Azji i na przyległych do niej oceanicznych przestworzach – których jesteśmy stałymi, dawnymi mieszkańcami i żeglarzami, stanowi dla nas narodowy, państwowy interes” – ibidem, s. 22; „ZSRR – to także azjatycki i oceaniczny kraj. Bliskie są mu złożone problemy tego rozległego regionu” – ibidem, s. 24.

²⁰ Stwierdził, iż obecnie razem z kierownictwem MRL rozpatrujemy sprawę ewakuacji „znacznej części wojsk sowieckich z Mongolii” – ibidem, s. 26.

²¹ Gorbaczow powołał się na XXVII Zjazd, na którym powiedziano o gotowości wycofania wojsk z Afganistanu. A obecnie, rząd sowiecki po konsultacji z rządem afgańskim postanowił – o czym oficjalnie dziś ogłaszam mówił Gorbaczow – że do końca 1986 r. wycofa z Afganistanu 6 pułków ze sprzętem. Jeśli rozmowy afgańsko-pakistańskie doprowadzą do politycznego uregulowania, to wycofanie wszystkich wojsk sowieckich może zostać przyspieszone, ale jeśli interwencja przeciwko Afganistanowi będzie kontynuowana to ZSRR „nie zostawi sąsiada w biedzie” ponieważ internacjonalistyczna solidarność oraz interesy bezpieczeństwa ZSRR „to absolutnie wykluczają” – ibidem, s. 32–33.

taktów, w tym i w rejonach przygranicznych. Niektóre wielkie problemy współpracy dosłownie stukają do drzwi. My na przykład nie chcemy, żeby graniczny Amur uważało się za «wodną przeszkodę». Niech basen tej potężnej rzeki łączy wysiłki narodu chińskiego i sowieckiego w wykorzystaniu na wspólny pożytek istniejących tu bogatych zasobów i budowie gospodarki wodnej. Opracowuje się już razem międzyrządowe porozumienie w tej sprawie. A oficjalna granica mogłaby przechodzić wzdłuż głównego фарwateru. Rząd sowiecki przygotowuje odpowiedź twierdzącą w sprawie współpracy przy budowie linii kolejowej, która połączy Sinkiang–Ujgurski Region Autonomiczny z Kazachstanem. Zaproponowaliśmy Chinom współpracę w dziedzinie kosmosu, do której można byłoby włączyć przygotowanie chińskich kosmonautów. Istnieją wielkie możliwości korzystnej wzajemnie wymiany – w sferze kultury, wykształcenia. Jesteśmy gotowi i szczerze tego wszystkiego pragniemy²².

Gorbaczow ustosunkował się również do Japonii, akceptując jej wysoką pozycję²³ i dostrzegając poprawę stosunków, apelował o nieodwoływanie się do przeszłości (Kuryle!), a informując opinię o rozmowach w sprawie wizyt na najwyższym szczeblu nacisk położył na wzajemne korzyści ze współpracy gospodarczej „w pierwszej kolejności w rejonach przybrzeżnych”²⁴.

Przygotowując grunt dla przedstawienia swojej propozycji, Gorbaczow przypomniał, że region Oceanu Spokojnego nie jest jeszcze tak zmilitaryzowany jak Europa choć jego potencjał wojskowy jest ogromny, jednakże „w Europie dobrze czy źle działa helsiński proces dialogu, rozmów i porozumień, co powoduje jakąś stabilizację, obniża prawdopodobieństwo konfliktów zbrojnych”. Natomiast w regionie Pacyfiku nic podobnego nie istnieje, ba sytuacja nawet się pogarsza – tworzy się trójkąt Waszyngton–Tokio–Seul, i chociaż dwa kraje tego regionu – ZSRR i ChRL zobowiązały się nie użyć broni jądrowej jako pierwsze, to USA rozmieściły broń jądrową w Korei i Japonii. Gorbaczow oświadczył więc, że ZSRR będzie umacniał związki z Mongolską Republiką Ludową, KRL-D, Socjalistyczną Republiką Wietnamu, Laoską Republiką Ludowo-Demokratyczną, Ludową Republiką Kampuczy²⁵ i wezwał do współpracy Stany Zjednoczone, bez których udziału nie można w sposób dla wszystkich zadawalający rozwiązać problemu bezpieczeństwa i współpracy na Oceanie Spokojnym²⁶. Jednocześnie Gorbaczow zaproponował zwołanie „Helsinek” Oceanu Spokojnego, sugerując wznowienie rozmów chińsko-wietnamskich w tej sprawie i opowiadając się za powstrzymaniem rozprzestrzeniania broni jądrowej na Pacyfiku (ZSRR już zobowiązał się nie zwiększać liczby rakiet jądrowych średniego zasięgu w swojej azjatyckiej części) oraz podtrzymuje ogłoszenie południowego Pacyfiku strefą bezatomową, rozpoczęcie rozmów o zmniejszeniu aktywności flot wojennych na Pacyfiku, po czym zapowiedział, że „jeśli USA zrezygnowałyby z obec-

²² Ibidem, s. 27.

²³ „Japonia przekształciła się w mocarstwo pierwszorzędного znaczenia” – ibidem, s. 24.

²⁴ Ibidem, s. 27–28.

²⁵ Ibidem, s. 25–26.

²⁶ Ibidem, s. 28.

ności wojskowej np. na Filipinach to nie pozostałobyśmy dłużni”. ZSRR jest za wznowieniem rozmów w sprawie przekształcenia Oceanu Indyjskiego w strefę pokoju oraz (4) za „radikalnym zmniejszeniem sił zbrojnych i zbrojeń konwencjonalnych w Azji do granic rozumnej wystarczalności”, co należy przeprowadzać etapami zaczynając np. od Dalekiego Wschodu. „W tym kontekście – zadeklarował Gorbaczow – ZSRR jest gotów przedyskutować z ChRL konkretne kroki, zmierzające do proporcjonalnego obniżenia poziomu wojsk lądowych oraz (5) ZSRR uważa, że dawno już nadszedł czas przenieść na płaszczyznę praktyczną omówienie środków zaufania i niestosowania siły w regionie”. Jako pierwszy krok w tej sprawie zaproponował zwołanie międzynarodowej konferencji w którymś sowieckich miast nadmorskich, która podjęłaby kroki dla zabezpieczenia żeglugi na Pacyfiku i zapobiegania międzynarodowemu terroryzmowi. Gotów był również z czasem zezwolić na otwarcie Władywostoku dla cudzoziemców a sam Władywostok mógłby się stać jednym z wielkich międzynarodowych centrów, ogniskiem handlu i kultury, miastem festiwalu, sportu, konferencji naukowych i kongresów – „chcielibyśmy widzieć w nim nasze szeroko otwarte okno na wschód”²⁷ – konkludował sowiecki przywódca.

Otwartość Gorbaczowa wobec porozumienia z Chinami i okazana we władywostockim przemówieniu, skłonność do, umiarkowanych na razie, ustępstw w dzielących obie stolice kwestiach Mongolii i Afganistanu ułatwiały żmudną drogę do porozumienia w trudnych rokowaniach politycznych i granicznych z Pekinem, komplikowanych obecnością poważnych sił wojskowych w rejonach przygranicznych. „Izwiestija” z 16 kwietnia 1987 r. odpierając chińskie argumenty „odbijała piłeczkę na chińską stronę pola” przypominając, że obecność dużej liczby wojska jest efektem „rewolucji kulturalnej” oraz, że Chińczycy również utrzymują liczne wojska w tych rejonach. Jednakże wyraźnie sygnalizowała gotowość Moskwy do kompromisu stwierdzeniem, że stan ten można zmienić za obopólnym porozumieniem. Odnośnie Kampuczy i Afganistanu, to Rosjanie wyraźnie uchylali się od dalszej konkretyzacji odpowiedzi twierdzeniem, że rozmowy sowiecko-chińskie dotyczą stosunków dwustronnych a problemy obu wymienionych krajów wykraczają poza stosunki dwustronne²⁸. Miesiąc później w odpowiedzi na pytanie redaktora „Unity”, który stwierdził, że Chińczycy wskazują na sprawę Kampuczy jako jedną z głównych przeszkód w pełnej normalizacji stosunków, Gorbaczow, wyrażając najpierw zadowolenie z dynamicznego rozwoju sowiecko-chińskich kontaktów handlowo-gospodarczych, naukowo-technicznych i kulturalnych oraz z prowadzonych konsultacji w niektórych aktualnych kwestiach międzynarodowych, powiedział „wciąż jeszcze nie ma na razie pełnej normalizacji stosunków sowiecko-chińskich. Nie chciałbym się tu wdawać w dyskusję odnośnie tego dlaczego tak jest. Odwołam się tylko do kwestii... kampuczańskiej. Nie jest to problem stosunków sowiecko-chińskich. Ale jak się nam wydaje i Związek Sowiecki i ChRL powinny być zainteresowane w jego uregulowaniu. Problem ten można uregulować wyłącznie politycznie i dał do zrozumienia, że Pekin

²⁷ Ibidem, s. 30–32.

²⁸ B. N. Sławinskij, op.cit., s. 240.

zaczyna brać to pod uwagę. Dążenie właśnie do takiego uregulowania... rośnie”²⁹. Kilka miesięcy później doszły kolejne powody do zadowolenia – w odpowiedzi na pytania chińskich dziennikarzy Gorbaczow stwierdził, że „pomyślnie zaczęły się sowiecko-chińskie rozmowy w sprawach granicznych. Poprawia się dialog polityczny. Jego logicznym rozwinięciem, według nas, mogłoby się stać sowiecko-chińskie spotkanie na najwyższym szczeblu. Zważywszy na wszystko, jego obiektywną potrzebę odczuwa się i z tej i z drugiej strony. Wychodząc sobie naprzeciw można znaleźć rozwiązania możliwe do przyjęcia przez obie strony – jesteśmy o tym przekonani”³⁰. Chińczycy z uwagą przysłuchiwali się głosowi płynącemu z Moskwy lecz w centrum ich uwagi stał problem Kampuczy, woleli więc odwlekać wysuniętą przez Gorbaczowa propozycję spotkania na najwyższym szczeblu aż do czasu jego rozwiązania.

Jesienią 1988 r., bazując na równoległe prowadzonym procesie odnowy w ZSRR i Chinach, Gorbaczow podkreślił, że dzięki niemu „mnożą się punkty wspólne” między obu krajami, coraz więcej jest dobrej woli i zaufania, „rośnie wzajemne przyciąganie” oraz, że niedawne pekińskie robocze spotkanie dwustronne w sprawie Kampuczy zwiększyło sferę wzajemnego zrozumienia w tej sprawie. Po czym wystąpił z oficjalną propozycją, opowiadając się za „pełną normalizacją stosunków z ChRL i podniesieniem ich do poziomu, który odpowiadałby odpowiedzialności naszych dwóch krajów za politykę światową. Jesteśmy gotowi do niezwłocznego rozpoczęcia przygotowań do sowiecko-chińskiego spotkania na najwyższym szczeblu”³¹. W lutym 1989 r. przedstawił kolejne kroki ZSRR, umożliwiające realizację spotkania na najwyższym szczeblu – prowadzone na wschodzie zmniejszanie armii i floty o 200 tysięcy i zapowiedź rozpoczęcia w niedługim czasie drugiej redukcji wojsk sowieckich w MRL, które zmniejszą się w ten sposób o 75%, oraz zapowiedź likwidacji sowieckiej grupy lotniczej w MRL³². W dodatku 5 kwietnia 1989 r. Wietnam ogłosił całkowite wycofanie swoich wojsk z Kampuczy do 30 września, co jak wiadomo Pekin uważał za jedną z głównych przeszkód w normalizacji stosunków z Moskwą³³. Gorbaczow mógł więc spokojnie powiedzieć, że „udało się usunąć z drogi pokoju i postępu także i inną niebezpieczną przeszkodę – oderwanie przechodzące od czasu do czasu we wrogość pomiędzy dwoma wielkimi socjalistycznymi państwami – ZSRR i Chinami”³⁴.

Wizyta Gorbaczowa w Pekinie rozpoczęła się 15 maja 1989 r. Była to pierwsza od 1959 r. wizyta przywódcy ZSRR w Chinach. W przemówieniu powitalnym sekretarz

²⁹ Otwiety na woprosy redakcii gaziety „Unita”, 18 maja 1987 g., M. S. Gorbaczew, Izbrannyje..., t. 5, Moskwa 1988, s. 69.

³⁰ Otwiety na woprosy redakcii żurnała „Liaowan” (KNR), 28 oktjabrja 1987 g., ibidem, t. 5, s. 560.

³¹ „Wremja diejstwij, wremja praktičeskoj raboty”. Wystuplenije na wstrieccie s predstaviteljami trudjaszczichsja Krasnojarskogo Kraja, 16 sentjabrja 1988 g., ibidem, t. 6, Moskwa 1989, s. 558

³² Wystuplenije na wstrecie w CK KPSS s predstaviteljami triechstoronnej komissij, 18 janwarja 1989 g., ibidem, t. 7, Moskwa 1990, s. 290.

³³ D. Benjamin, A Rush for the Exit, Time nr 16, 17 maja 1989, s. 19, 18.

³⁴ Pierestrojka – dieło wsiech narodow strany. Riecz na wstrieccie s trudjaszczimisja w gorodie Kijewie, 23 fewralja 1989 g., M. S. Gorbaczew, Izbrannyje..., t. 7, s. 342.

generalny KC KPCh Zhao Ziyang określił ją jako „wydarzenie ogromnej wagi”³⁵. Z kolei sceptyczny „Time” zauważył, że Deng „przetrzymał” wizytę Gorbaczowa przez trzy lata, zanim nie osiągnął chińskich celów jak redukcja sowieckich zbrojeń i wycofanie z Afganistanu³⁶ oraz, że Gorbaczow „przyjechał na warunkach Denga aby zakończyć 30-letnią schizmę pomiędzy komunistycznymi gigantami”³⁷. I faktycznie – Rosjanie wycofywali się z Mongolii i Afganistanu, szli na kompromis w sprawie Kampuczy i problemów granicznych.

Po przybyciu do Pekinu Gorbaczow był świadkiem ogromnych manifestacji studenckich, na których studenci gorąco go pozdrawiali, witając portretami i transparentami z napisami „Emisariusz wolności”, „Pionier głośności”, które wyraźnie kontrastowały z transparentami typu „Precz z Deng Xiaopingiem”. Delegacja sowiecka nie kryła zakłopotania i wystrzegała się wszystkiego co mogłoby urazić gospodarzy. Zapytany o paraliżujące ulice Pekinu manifestacje Gorbaczow dowcipnie odpowiedział: „widziałem studentów, ale może nie tylu ilu wy macie”³⁸. Również sowiecka prasa przez cały czas wizyty milczała jak zaklęta nie chcąc (no i oczywiście nie mogąc) „zepsuć” wizyty swojego przywódcy.

W trakcie wizyty Gorbaczow spotkał się z przewodniczącym ChRL Yang Shangkunem, sekretarzem generalnym KC KPCh Zhao Ziyangiem, premierem Rady Państwowej ChRL Li Pengiem a przede wszystkim z Deng Xiaopingiem³⁹, który po zakończeniu rozmowy oświadczył: „możemy [teraz] publicznie ogłosić normalizację stosunków pomiędzy naszymi krajami”⁴⁰.

W czasie konferencji prasowej w Pekinie Gorbaczow poinformował jakie uzgodnienia już poczyniono m. in. dwa dotyczące stosunków na granicy ZSRR–ChRL: „[1] Głównie omówiony został przebieg prac w sprawie granicznego uregulowania, umówiliśmy się dodać mu nowego bodźca, i w tym celu przewidzieliśmy możliwość omówienia najważniejszych problemów na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. [2] Ponieważ dla stosunków między obu krajami wielkie znaczenie ma ustanowienie porządku dobrosąsiedztwa i demilitaryzacji granic między obu państwami, zgodziliśmy się prowadzić sprawę ku zmniejszeniu sił zbrojnych w rejonach granicy do minimalnego poziomu”⁴¹.

We wspólnym komunikacie z 18 maja przywódcy ZSRR i ChRL uznali, że „wymiana poglądów w sprawach stosunków sowiecko-chińskich była pożyteczna”, świadczy o normalizacji stosunków, odpowiada interesom obu narodów oraz sprzyja utrzymaniu pokoju i stabilizacji na świecie. „Obie strony” – mówił komunikat – „przykładają wielką wagę do kontaktów i dialogu między przywódcami obu krajów i zamierzają kontynuować je w przyszłości”.

³⁵ Komunikat TASS, 15 maja, Pekin, Prawda nr 136 (25854) z 16 maja 1989, s. 1.

³⁶ Time nr 22 z 29 maja 1989, s. 16–17.

³⁷ Time nr 23 z 5 czerwca 1989, s. 10.

³⁸ Time nr 22 z 29 maja 1989, s. 14–16.

³⁹ Komunikat TASS, 18 maja Pekin, Prawda nr 139 (25857) z 19 maja 1989, s. 1.

⁴⁰ Time nr 22 z 29 maja 1989 r., s. 17.

⁴¹ Press-konferencja M. S. Gorbaczewa, Prawda nr 140 (25858) z 20 maja 1989, s. 1.

W kwestiach dotyczących państw trzecich zajęto się Wietnamem i Kampuczą. Obie strony zobowiązały się do rozwiązywania wszystkich spornych kwestii drogą pokojowych rozmów, bez użycia siły lub groźby jej użycia w jakiegokolwiek formie „w tym drogą wykorzystywania terytorium, wód terytorialnych i przestrzeni powietrznej trzecich krajów, sąsiadujących z drugą stroną” czego spełnienie „będzie sprzyjać umocnieniu wzajemnego zaufania i ustanowieniu przyjaznych dobrosąsiedzkich stosunków między obu krajami”. Punkt ten odnoszący się do Wietnamu i ewakuacji sowieckiej floty z wietnamskiej bazy, rozproszyć miał chińskie obawy przed strategią okrążania i był dowodem poważnego ustępstwa ze strony Moskwy.

W kolejnym punkcie odnoszącym się do Kampuczy, strony „wzięły pod uwagę postanowienie o całkowitej ewakuacji wojsk wietnamskich z Kampuczy do końca września 1989 r. pod efektywną kontrolą międzynarodową” i opowiedziały się za zmniejszaniem pomocy wojskowej dla którejkolwiek ze stron kampuczańskich, aż do jej całkowitego zaprzestania, potwierdzając jednocześnie wolę obu stron poparcia pokojowego porozumienia 4 sił politycznych w Kampuczy, uznania wyników wyborów oraz kontynuowania rozmów sowiecko-chińskich w kwestii kampuczańskiej.

Opowiedziano się za rozwojem kontaktów ekonomicznych, handlowych, naukowo-technicznych, kulturalnych, międzypartyjnych (KPZR–KPCh), wymianą doświadczeń w sprawach reformy oraz wymianą poglądów w sprawach stosunków dwustronnych i interesujących oba kraje sytuacji międzynarodowych, przy czym różnice między nimi „w tej czy innej kwestii” nie powinny przeszkadzać w rozwoju stosunków między nimi. Obie strony wyrzekły się dążeń do hegemonii, potwierdziły prowadzenie polityki pokojowej – przy czym Chiny oświadczyły, że nie będą zawierać sojuszy z jakimkolwiek państwem. ZSRR potwierdził również, że Tajwan stanowi część terytorium ChRL, wypowiadając się przeciwko koncepcjom „dwóch Chin”, „jednych Chin i jednego Tajwanu” czy „niepodległego Tajwanu”. Obie strony wraziły zaniepokojenie sytuacją ekonomiczną na świecie, zwiększaniem się przepaści między północą a południem, zaostrzeniem się problemu zadłużenia i opowiedziały się za ustaleniem nowego porządku ekonomicznego.

Obie strony opowiedziały się również za sprawiedliwym i racjonalnym rozwiązaniem pozostawionego przez historię problemu granic „[1] na podstawie traktatów o obecnej granicy sowiecko-chińskiej, [2] zgodnie z ogólnie przyjętymi normami prawa międzynarodowego, w duchu równoprawnych konsultacji, wzajemnego zrozumienia i wzajemnych ustępstw. Zgodnie z powyższymi zasadami przywódcy ZSRR i ChRL porozumieli się w sprawie [3] intensyfikacji rozpatrzenia nie uzgodnionych jeszcze odcinków granicy sowiecko-chińskiej w celu wypracowania możliwych do przyjęcia dla obu stron rozwiązań jednocześnie na wschodniej i zachodniej części granicy. Ministrom spraw zagranicznych obu krajom polecili w razie konieczności przeprowadzić specjalne omówienie problemów granicznych”. Jednocześnie postanowiono dokonać redukcji wojsk na wspólnej granicy „do poziomu minimalnego, odpowiadającego normalnym dobrosąsiedzkim stosunkom między obu krajami a także dołożyć wysiłki w celu umocnienia zaufania i utrzymania spokoju w rejonach granicznych”, przy czym Moskwa zadeklarowała ewakuację

75% wojsk z MRL, co Pekin przyjął z zadowoleniem, wyrażając nadzieję, że i pozostałe wojska zostaną szybko wyprowadzone. Gorbaczow zaprosił kierownictwo ChRL do złożenia wizyty w ZSRR⁴².

Na uroczystości pożegnalnej przewodniczący ChRL Yang Shangkun, podkreślając, że w czasie wizyty doszło do pierwszego od 30 lat spotkania przywódców obu państw powiedział: „omówiliśmy zasadnicze problemy. Początek został zrobiony i sądzę, że i w przyszłości wszystko pójdzie dobrze. Gorbaczow odpowiedział: omówiliśmy zasadnicze problemy. Teraz współpraca ekonomiczna będzie się szeroko rozwijać, prace w tym kierunku już się rozpoczęły. Wspólny komunikat sowiecko-chiński jest bardzo dobrym komunikatem”⁴³.

⁴² Sowmiestnoje sowietsko-kitajskoje kommjunike, Pekin 18 maja 1989 g., Prawda nr 139 (25857) z 19 maja 1989, s. 1.

⁴³ Komunikat TASS, Pekin 18 maja 1989 g., Ibidem, s. 1.